HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE'RIYATIDA HIJRON VA ILTIJO MOTIVLARINING BADIIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI

Xudayberdiyeva Muslima
Termiz davlat pedagogika instituti magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20131643

Annotatsiya: Ushbu maqolada Halima Xudoyberdiyeva she'riyatida hijron va iltijo motivlarining badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoiraning lirik asarlarida hijron motivi orqali inson ruhiyatidagi sog'inch, iztirob va ichki bo'shliq kabi holatlarning ifodalanishi, shuningdek, iltijo motivi vositasida umid, najot va ma'naviy yuksalishga intilish g'oyalari yoritiladi. Maqolada ushbu ikki motivning o'zaro bog'liqligi, ularning lirik qahramon kechinmalarini ochib berishdagi funksional ahamiyati hamda badiiy tafakkurni shakllantirishdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Natijada Halima Xudoyberdiyeva ijodida hijron va iltijo motivlari nafaqat hissiy ifoda vositasi, balki chuqur falsafiy va estetik mazmun tashuvchi badiiy unsur ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Halima Xudoyberdiyeva, she'riyat, hijron motivi, iltijo motivi, badiiy-estetik xususiyatlar, lirik qahramon, sog'inch, iztirob, umid, ma'naviy yuksalish, poetik ifoda.

Abstract: This article analyzes the artistic and aesthetic features of the motifs of separation (hijran) and supplication (iltijo) in the poetry of Halima Khudoyberdiyeva. It examines how the poetess expresses emotional states such as longing, suffering, and inner emptiness through the motif of separation, as well as how ideas of hope, salvation, and spiritual elevation are conveyed through the motif of supplication. Special attention is given to the interconnection between these two motifs, their functional role in revealing the emotions of the lyrical hero, and their significance in shaping artistic thinking. As a result, it is argued that the motifs of separation and supplication in Halima Khudoyberdiyeva's poetry are not only means of emotional expression but also carriers of deep philosophical and aesthetic meaning.

Keywords: Halima Khudoyberdiyeva, poetry, motif of separation (hijran), motif of supplication (iltijo), artistic and aesthetic features, lyrical hero, longing, suffering, hope, spiritual elevation, poetic expression.

Аннотация: В данной статье анализируются художественно-эстетические особенности мотивов разлуки (хижрон) и мольбы (илтижо) в поэзии Халимы Худайбердиевой. Рассматривается отражение в лирических произведениях поэтессы таких душевных состояний, как тоска, страдание и внутреннее опустошение через мотив разлуки, а также раскрытие идей надежды, спасения и духовного возвышения посредством мотива мольбы. Особое внимание уделяется взаимосвязи этих двух мотивов, их функциональной роли в раскрытии переживаний лирического героя и значению в формировании художественного мышления. В результате обосновывается, что мотивы разлуки и мольбы в творчестве Халимы Худайбердиевой являются не только средством эмоционального выражения, но и носителями глубокого философско-эстетического содержания.

Ключевые слова: Халима Худойбердиева, поэзия, мотив разлуки (хижрон), мотив мольбы (илтижо), художественно-эстетические особенности, лирический герой, тоска, страдание, надежда, духовное возвышение, поэтическое выражение.

O‘zbek adabiyoti, xususan, zamonaviy she’riyat taraqqiyotida inson ruhiy olamini chuqur tahlil qilish, uning ichki kechinmalarini badiiy ifodalash muhim o‘rin egallaydi. Shu jihatdan Halima Xudoyberdiyeva ijodi o‘zining falsafiy teranligi, hissiy boyligi va badiiy ifoda imkoniyatlarining kengligi bilan alohida ajralib turadi. Shoira she’riyatida inson qalbi, uning iztirobi, orzu-umidlari va hayotiy sinovlari markaziy mavzu sifatida namoyon bo‘lib, bu jarayonda hijron va iltijo motivlari yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi.

Halima Xudoyberdiyeva ijodiy merosi o‘zbek ayol shoirasi ruhiy dunyosining nozik qatlamlarini ochib berishi bilan ham ahamiyatlidir. Uning she’rlarida milliy tafakkur, ijtimoiy ong va shaxsiy kechinmalar uyg‘unlashib, murakkab badiiy tizimni hosil qiladi. Ayniqsa, hijron va iltijo motivlari shoiraning estetik qarashlarini, hayotga bo‘lgan munosabatini va insoniy qadriyatlarni anglashdagi falsafiy yondashuvini ifodalovchi asosiy badiiy vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Hijron motivi shoiraning ijodiy olamida nafaqat ayriliq va sog‘inchni ifodalovchi badiiy vosita, balki insonning ichki dunyosini ochib beruvchi murakkab ruhiy holat sifatida gavdalanadi. Ushbu motiv orqali lirik qahramonning yolg‘izlik, iztirob, armon va o‘zini anglash jarayonlari chuqur tasvirlanadi. Hijron shoiraning she’rlarida oddiy hissiy holat emas, balki inson ruhiyatini tozalovchi, uni ma’naviy kamolot sari yetaklovchi falsafiy hodisa sifatida talqin etiladi.

Iltijo motivi esa Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida insonning najot, umid va tasalliga bo‘lgan intilishini ifodalovchi muhim badiiy unsur sifatida gavdalanadi. Bu motiv lirik qahramonning hayotiy sinovlar, ichki iztirob va ruhiy kurashlar jarayonida ma’naviy tayanch izlashini aks ettiradi. Iltijo orqali insonning ojizligi bilan bir qatorda uning bardoshi, iymoni va yashashga bo‘lgan ishonchi ham yorqin ifodalanadi. Shu bilan birga, iltijo motivi ko‘pincha ilohiy murojaat shaklida namoyon bo‘lib, she’rlarga diniy-falsafiy mazmun va ma’naviy teranlik bag‘ishlaydi.

Shoira ijodida yana bir muhim jihat shundaki, hijron va iltijo motivlari faqat hissiy holatlarni ifodalab qolmay, balki ijtimoiy-ma’naviy muammolarni ham yoritishda xizmat qiladi. Ularda inson va jamiyat munosabatlari, ayol qalbi kechinmalari, vatan, ona va muhabbat kabi tushunchalarning falsafiy talqini mujassamdir. Bu esa Halima Xudoyberdiyeva she’riyatini faqat lirik emas, balki ijtimoiy-falsafiy yo‘nalishga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, Halima Xudoyberdiyeva ijodida hijron va iltijo motivlari ko‘pincha o‘zaro uzviy bog‘liqlikda namoyon bo‘ladi. Hijron orqali yuzaga kelgan iztirob iltijo orqali ma’naviy yengillik, umid va ruhiy sokinlikka aylanishi shoiraning badiiy tafakkuridagi muhim xususiyatlardan biridir. Bu jarayon uning she’riyatiga chuqur dramatizm, hissiy ta’sirchanlik va falsafiy mazmun bag‘ishlaydi.

Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida hijron va iltijo motivlarining badiiy-estetik xususiyatlari, ularning lirik qahramon ruhiy olamini ochib berishdagi funksional ahamiyati, shuningdek, o‘zaro bog‘liqlik jihatlari ilmiy asosda tahlil etiladi. Shu orqali shoiraning ijodiy uslubi, badiiy tafakkuri va poetik mahoratining o‘ziga xos jihatlari keng yoritib beriladi.

SHUNCHAKI

Men shunchaki o‘ylagim kelmas,
Xayol-sharob misol qilsin sarxush, mast.
Men shunchaki kuylagim kelmas,
Ovoz pardalarim chidab bersa bas.

Qo‘lingga tusharkan jajji chaqaloq,
Shunchaki sevmoqda qanday lazzat bor.
Kerak chinqirtirib o‘pib, tishlamoq,
Biz ham go‘daklikda topganmiz ozor.

Shunchaki sevilmoq – baxti qoralik,
To‘la tole uchun bu kemtik, bu kam.
Mening qalbim shunday sevgiga molik,
Bir charsillab yonay, so‘ngra so‘nsam ham.

Ohangga shunchaki solmasdan quloq,
Tarjima qilib yoz sim sadolarin.
Axir buloqmasmish tog‘dagi buloq,
Ko‘z yoshlarimish u ishq gadolarin.

Shunchaki kulmoq ham istehzodek gap,
Birdan qah-qah uray, cho‘chib ketsinlar.
Boshlariga osmon tushganday qulab,
G‘aflat bandalari yoqa tutsinlar.

Shunchaki yig‘lash ham yarashmas bizga,
Uni eplar faqat yuragi toshlar.
Shunday yig‘lay, hojat qolmasdan so‘zga,
Qurg‘oq ko‘zlardan ham to‘kilsin yoshlar.

Shunchaki yozmoqchi, ko‘ngil to‘lmaydi,
Shunchaki yozmoqqa bormaydi qo‘lim.
Shunchaki yozganga chidab bo‘lmaydi.
Shunchaki yozmoq bu – shoirga o‘lim.

20.09.1971

Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida hijron va iltijo motivlari inson qalbining eng nozik, eng teran qatlamlarini ochib beruvchi muhim badiiy unsurlar sifatida namoyon bo‘ladi. Shoiraning **“Muqaddas ayol”** va **“Shunchaki’’** she’rlari aynan shu jihati bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu she’rlarda ayol ruhiyati, uning ichki iztiroblari, sabr-toqati hamda mehr va e’tiborga bo‘lgan ehtiyoji yuksak badiiy-estetik darajada ifodalangan.

“Muqaddas ayol” she’rida hijron motivi keng ma’noda talqin qilinadi. Bu yerda hijron faqatgina yoridan ayrilgan ayolning iztirobi emas, balki uning hayot davomida duch kelgan sinovlari, tushunilmaslik, yolg‘izlik va ichki og‘riqlari bilan chambarchas bog‘liq holda beriladi. Shoira ayolni muqaddas timsol sifatida tasvirlar ekan, uning chekkan dardlarini ham ulug‘laydi, ularga ma’naviy yuksaklik bag‘ishlaydi. Iltijo motivi esa bu she’rda oshkora emas, balki ichki sukut, sabr va bardosh orqali ifodalanadi. Ayolning tilsiz nolasi, ichki chaqirig‘i o‘quvchi qalbiga chuqur ta’sir qiladi. Bu esa asarga kuchli psixologik va estetik ta’sir bag‘ishlaydi. “Shunchalik” she’rida esa hijron yanada shaxsiy va intim tus oladi. Lirik qahramonning kechinmalari bevosita, ochiq ifodalanib, ayriliq og‘rig‘i va muhabbat iztirobi yaqqol seziladi. Bu she’rda hijron ko‘proq sevgi bilan bog‘liq bo‘lib, yo‘qotish, sog‘inch va armon tuyg‘ulari orqali ifodalanadi. Iltijo motivi esa bu yerda ancha faol va ochiq shaklda namoyon bo‘ladi. Lirik qahramonning murojaati, uning kutish va umid bilan bog‘liq ichki kechinmalari o‘quvchini befarq qoldirmaydi. Iltijo ba’zan bevosita so‘zlarda, ba’zan esa ramziy ifodalarda aks etib, she’rning emotsional ta’sir kuchini oshiradi.

Har ikkala she’rda ham hijron va iltijo motivlari o‘zaro uyg‘un holda berilib, ayol qalbining murakkab va ziddiyatli holatlarini ochib beradi. Shoira badiiy tasvir vositalaridan mahorat bilan foydalanib, oddiy so‘zlar orqali chuqur ma’nolarni ifodalashga erishadi. Ramziy

obrazlar, ichki monolog, samimiy lirik ohang ushbu she’rlarning estetik qiymatini yanada oshiradi.

Halima Xudoyberdiyevaning **‘‘Bir daqiqa’’** va **‘‘Dorilomon kunlar keldi’’** she’rlarida hijron hamda iltijo motivlari inson ruhiyati, hayot falsafasi va ayol qalbining kechinmalari orqali yoritiladi. Shoira ushbu she’rlarida nafaqat shaxsiy tuyg‘ularni, balki umumxalq ruhiyatini ham badiiy ifodalashga erishgan. “Dorilomon kunlar keldi” she’rida hijron motivi onaning o‘tgan mashaqqatli hayoti, armonlari va ruhiy iztiroblari orqali ochiladi. Shoira “Bu kunlarga yetganlar bor, yetmaganlar bor” misrasi orqali umrning o‘tkinchiligi va inson qalbidagi sog‘inch tuyg‘ularini ta’sirchan ifodalaydi. Bu yerda hijron faqat ayriliq emas, balki umr davomida yo‘qotilgan baxt, yoshlik va armonlarning ichki iztirobi sifatida namoyon bo‘ladi. Onaning ruhiy holati tasviri orqali kitobxon qalbida ham hamdardlik hissi uyg‘onadi. She’rda iltijo motivi esa lirik qahramonning onaga murojaati orqali yuzaga chiqadi. “Dorilomon kunlarga qayt, onam” kabi murojaatlar orqali farzand qalbidagi mehr, dard va ilinj ifodalanadi. Shoira iltijoni oddiy so‘rov shaklida emas, balki ruhiy taskin va umid timsoli sifatida beradi. Quyosh, lola, bahor singari poetik obrazlar insonni yashashga undovchi estetik vosita vazifasini bajaradi. Shu jihatdan she’rda hijron va iltijo bir-birini to‘ldirib, hayotga muhabbat g‘oyasini yuzaga chiqaradi. “Bir daqiqa” she’rida esa hijron motivi vaqtning qisqaligi va insonning kechikkan armonlari bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Shoira bir lahzaning o‘zi inson taqdirida naqadar muhim o‘rin tutishini falsafiy ruhda ifodalaydi. Lirik qahramon qalbidagi ichki iztirob, yo‘qotish qo‘rquvi va ruhiy yolg‘izlik hijron motivining asosiy ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. Bu she’rda hijron tashqi voqelikdan ko‘ra ichki kechinma sifatida kuchliroq namoyon bo‘ladi.

Iltijo motivi “Bir daqiqa” she’rida ham insonning vaqtga, taqdirga va ruhiy taskinga bo‘lgan ehtiyoji orqali ifodalanadi. Shoira ayrim lahzalarni saqlab qolish, mehrni yo‘qotmaslik, insoniy munosabatlarni qadrlash g‘oyalarini iltijo ohangida beradi. Bu esa she’rning emotsional ta’sirchanligini oshirib, kitobxonni mushohadaga chorlaydi.

Mazkur she’rlarning badiiy-estetik xususiyatlari shoira tomonidan qo‘llangan samimiy ohang, poetik murojaat, ramziy obrazlar va hissiy-falsafiy mushohadalarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, tabiat tasvirlari, quyosh, lola, bahor kabi obrazlar inson ruhiyati bilan uyg‘un holda berilib, hijron va iltijo motivlarining estetik ta’sirini kuchaytiradi.

Halima Xudoyberdiyeva she’riyati o‘zbek adabiyotida ruhiy-falsafiy lirikaning yuksak namunalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Shoira ijodida inson qalbining murakkab kechinmalari, ayol ruhiyatining nozik jihatlari, Vatanga muhabbat, ona siymosiga cheksiz hurmat va insoniy dard badiiy-estetik jihatdan mukammal ifodalangan. Ayniqsa, hijron va iltijo motivlari shoira lirikasining g‘oyaviy-badiiy asosini tashkil etuvchi muhim poetik unsurlardan hisoblanadi. Bu motivlar orqali insonning ichki dunyosi, ruhiy iztirobi, umidlari va ma’naviy ehtiyojlari ochib beriladi.

Hijron motivi Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida ko‘p qatlamli ma’noga ega. Shoira hijronni faqatgina sevgi yoki ayriliq bilan bog‘liq holat sifatida emas, balki insonning umr oldidagi ojizligi, vaqtning o‘tkinchiligi, yo‘qotilgan qadriyatlar va ma’naviy iztiroblar ramzi sifatida tasvirlaydi. Shu sababli uning she’rlaridagi hijron motivi chuqur falsafiy mazmun kasb etadi. Shoira ayrim she’rlarida hijronni ona obrazi orqali ifodalasa, boshqa she’rlarida Vatan, bolalik, yoshlik yoki yo‘qolib borayotgan insoniy tuyg‘ular bilan bog‘laydi. Bu esa motivning semantik doirasini kengaytiradi.

Shoiraning poetik mahorati shundaki, u hijronni sun’iy dramatizm orqali emas, tabiiy va samimiy kechinmalar vositasida tasvirlaydi. Lirik qahramonning ichki monologlari, iztirobli murojaatlari va sukutga singgan ruhiy holatlari kitobxon qalbiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Shoira ba’zan birgina obraz yoki qisqa metafora orqali katta ruhiy holatni ochib bera oladi. Masalan, kuz fasli, xazon, sokin tun, yomg‘ir yoki uzoqlashayotgan yo‘l tasvirlari hijronning poetik ramzlariga aylanadi. Ushbu ramzlar she’rlarning emotsional-estetik ta’sirini kuchaytiradi.

Iltijo motivi esa shoira lirikasida hijron bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi. Hijron inson qalbidagi bo‘shliq va iztirobni yuzaga chiqarsa, iltijo ana shu ruhiy ehtiyojning yechim izlash holatini ifodalaydi. Shoira she’rlarida iltijo ko‘pincha ona, tabiat, Vatan, vaqt yoki taqdirga murojaat shaklida namoyon bo‘ladi. Bu murojaatlar oddiy iltimos emas, balki qalbning eng chuqur qatlamidan otilib chiqqan ruhiy nido sifatida aks etadi. Shu jihatdan iltijo motivi she’rlarga samimiyat va lirizm bag‘ishlaydi.

Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida iltijo motivining yana bir muhim jihati unda insonning ma’naviy poklanishga intilishi aks etishidir. Lirik qahramon ko‘pincha mehr, muhabbat, ruhiy taskin yoki insoniy qadriyatlarni saqlab qolishni so‘raydi. Bu esa shoira she’riyatining ma’naviy-estetik mohiyatini belgilaydi. Shoira iltijo orqali inson qalbidagi ezgulik, ishonch va umid tuyg‘ularini ulug‘laydi.

Shoiraning badiiy uslubida poetik murojaatlar alohida o‘rin tutadi. “Ey ona”, “Ey tabiat”, “Ey vaqt” kabi ritorik murojaatlar lirik qahramonning ruhiy holatini ochishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bunday murojaatlar she’rning hissiy ohangini kuchaytiradi hamda kitobxonni ruhiy mushohadaga chorlaydi. Shoira ko‘pincha dialogik usuldan foydalanib, qalb va tabiat, inson va vaqt o‘rtasidagi ichki suhbatni yaratadi.

Halima Xudoyberdiyeva she’riyatining yana bir muhim estetik xususiyati tabiat tasvirlarining ruhiy kechinmalar bilan uyg‘unlashganidadir. Shoira tabiatni oddiy fon sifatida emas, balki lirik qahramon ruhiyatining hamohang ifodachisi sifatida tasvirlaydi. Masalan, bahor umid va yangilanish timsoli bo‘lsa, kuz hijron va ayriliq ramziga aylanadi. Yomg‘ir iztirobni, quyosh esa ruhiy taskin va umidni anglatadi. Ushbu poetik parallelizm shoira she’rlarining badiiy-estetik qimmatini oshiradi.

Shoira tilining samimiyligi va xalqona ohangi ham hijron hamda iltijo motivlarining ta’sirchanligini kuchaytiradi. U murakkab falsafiy fikrlarni sodda, ravon va obrazli tilda ifodalash orqali kitobxon qalbiga yaqinlashadi. Shoiraning so‘z tanlash mahorati, metaforik tafakkuri va hissiy ifoda vositalari uning she’rlariga o‘ziga xos poetik joziba bag‘ishlaydi.

Halima Xudoyberdiyeva ijodida ayol qalbi alohida poetik makon sifatida gavdalanadi. Shoira ayolning ruhiy dunyosini hijron, sabr, sog‘inch, iltijo va mehr orqali tasvirlaydi. Bu tasvirlarda o‘zbek ayoliga xos matonat, ibo, bardosh va ichki kuch yorqin namoyon bo‘ladi. Shu sababli shoira she’riyati nafaqat individual kechinmalar, balki milliy ruhiyat ifodasi sifatida ham qimmatlidir. Umuman olganda, Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida hijron va iltijo motivlari inson qalbining ruhiy-falsafiy manzarasini yaratishda muhim badiiy vosita vazifasini bajaradi. Ushbu motivlar orqali shoira insonning iztirob va umid oralig‘idagi murakkab ruhiy olamini yuksak poetik mahorat bilan ochib beradi. Natijada shoira she’riyati kitobxonni nafaqat estetik zavqqa, balki chuqur ruhiy-mushohadaviy tafakkurga ham chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Halima Xudoyberdiyeva. Saylanma. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2019.
2. “Adabiyot nazariyasi asoslari”, D.Quronov. –Toshkent: Akademnashr, 2018
3. Halima Xudoyberdiyeva. ‘‘Muqaddas ayol’’ – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2000.
4. Naim Karimov. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. Halima Xudoyberdiyeva. Dorilomon kunlar keldi. – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2005.
6. Ibrohim Haqqul. Badiiy so‘z sehri. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
7. Adabiyot nadir? —«Sadoyi Turkiston» gazetasining 1914 yil 4 iyun soni
8. Naim Karimov. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
9. Scientific Journal maqolasi – Halima Xudoyberdiyeva she’riyatidagi badiiy-falsafiy motivlar tahlili.
10. https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/hikmatlar/yozuvchilar-adabiyot-to‘g‘risida
11. https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/halima-xudoyberdiyeva-sherlar.html